

RIFKÎ VE İSTANBUL ŞEHRENGİZLERİ

Abdülkerim GÜLHAN¹

Özet

Rıfkî, miladî 18. yüzyılda yaşamış, gerek devrinde gerekse günümüzde pek tanınmamış bir divan şairidir. Hakkında bilgi edinebileceğimiz tek biyografik kaynak olan Şeyhülislam Ârif Hikmet'in Tezkire-i Şuarâsı ve bir mecmua içerisinde yer alan kendi şiirlerine göre Rıfkî, Kilis'te dünyaya gelmiş, Adana'da ilim tahsiliyle meşgul olmuş; bir süre Mısır ve Anadolu'da seyahat ettikten sonra tekrar Adana'ya dönüp, 1783 senesinde orada vefat etmiştir. Rıfkî, gezip gördüğü birçok yeri tanıtan, methiye ya da küçük birer şehrengiz sayılabilecek şiirler yazmıştır. Kahire, Kesdel, Konya, Tekfur, Kızıldağ ve İstanbul onun tanıttığı mekânlar arasındadır. Şehrengizler, bir şehrin doğal güzellikleri ve güzel insanlarını konu edinen edebî bir türdür. Türk edebiyatında bilinenlerin sayısı sekseni geçmiştir. Bir şehrin doğal güzelliklerinden ve güzel insanlarından söz eden bir türdür ve Türk edebiyatında 16. asırdan itibaren görülmeye başlanmıştır. İstanbul, hakkında en fazla şehrengiz yazılan şehirlerden biridir. Rıfkî'nin, İstanbul'un doğal güzellikleri ve isim vermeden güzellerini konu edinen; ayrıca tahsil için İstanbul'a gelebilme arzusunu dile getiren 15 beyitlik kasidesi ve 8 beyitlik gazeli küçük birer İstanbul Şehrengizi sayılabilir.

Anahtar Kelimeler: Rıfkî, şehrengiz, İstanbul, divan şiiri.

RIFKÎ AND ŞEHRENGİZS OF ISTANBUL

Abstract

Rıfkî is a famous poet who did not have a reputation in the 18th century and was not recognized today. We can learn about Rıfkî from the only biographical resource to Tezkire-i Şuarâ of Şeyhülislam Ârif Hikmet and his poems in a journal. According to the introduction of Tezkire-i Şuarâ, Rıfkî was born in Kilis and moved to Adana with his father at a young age and was busy with the study of knowledge. After traveling for a while in Egypt and Anatolia, he returned to Adana and died there in 1783. Rıfkî has written introductory poems like minör şehrengiz for a lot of places visited. Among the places that he introduces are Cairo, Kesdel, Konya, Tekfur, Kızıldağ and İstanbul. Şehrengizs are a literary genre that describes the natural beauties and beautiful people of city. The number of known in Turkish literature have passed eighty. Şehrengiz is a species that started to be seen in Turkish literature since the 16th century and is a subject of a city's natural beauties and beautiful people. İstanbul is the city written most Şehrengiz about it. Belonging to Rıfkî, besides natural beauties of İstanbul, deal with their beauty without giving a name, a new one will be added to what is known along with 15 couplets kaside and 8 couplets gazel.

Keywords: Rıfkî, şehrengiz, İstanbul, divan poem

¹ Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, agulhan@balikesir.edu.tr

GİRİŞ

Rıfkî, 18. yüzyılda yaşamış, ancak ne yaşadığı devirde ne de daha sonra fazla tanınma fırsatı bulamamış bir divan şairidir. Şuara tezkiresinde hakkında verilen bilgilerden ve kendi şiirlerinin incelenmesinden anlaşıldığı kadarıyla iyi bir öğrenim görmüş, Arapça ve Farsçayı şiir söyleyebilecek kadar öğrenmiş; lirik, hikemî ve ironik şiirleri yanında gezip gördüğü yerler hakkında şehrengiz niteliğinde tanıtıcı şiirler yazmıştır. Bu şiirlerden ikisi de İstanbul hakkındadır. Bu çalışmada Rıfkî kısaca hayat hikâyesi, edebî kişiliği ile tanıtılıp, onun İstanbul'u konu alan ve Şehrengiz türü özelliği taşıyan iki şiiri üzerinde durulacaktır.

Rıfkî: Hayatı

Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü adlı esere göre, şuarâ tezkirelerinde “*Rıfkî*” mahlaslı dört şair olduğu anlaşılıyor. Bunlardan ikisinin ölüm tarihleri h.1111/m. 1699, bir diğersinin h. 1075/m. 1664; bir diğersinin de h. 1197/m. 1782-83 olarak gösterilmektedir (İpekten vd.1988: 385-386). Eldeki “*Rıfkî Divanı*”nda çeşitli olaylara düşürülen tarihlerin en küçük rakamlı olanı h.1174/m.1760, en büyüğü h. 1195/m. 1781’dir. Bu durumda “*Divân*”, ölüm tarihleri 17. yüzyılları gösteren üç *Rıfkî*’dan birine ait olamayacaktır. Böyle olunca, eldeki Divan nüshasının Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü ve Ârif Hikmet’in *Tezkire-i Şuarâsı*’nda ölüm tarihi h. 1197/m. 1782-83 olarak verilen *Rıfkî*’ya ait olma ihtimali ağırlık kazanmaktadır. Bu *Rıfkî*’nın hayat hikâyesi hakkında verilen bilgiler arasında geçen yer adlarının Divan’a yansımalarına da bakılacak olursa; neredeyse şüpheye yer kalmaksızın eldeki Divan’ın Ârif Hikmet tezkiresinde tanıtılan ve h. 1197/m. 1782-83 tarihinde vefat etmiş olan *Rıfkî*’ya ait olduğu anlaşılmaktadır.

Ârif Hikmet’in şuarâ tezkiresi’nde tanıtıldığına göre Rıfkî, Kilis’te dünyaya gelmiş, küçük yaşta babasıyla Adana’ya göç ederek, ilim tahsiliyle meşgul olmuş; bir süre Mısır ve Anadolu’da seyahat ettikten sonra tekrar Adana’ya dönmüş ve h.11917/m. 1782-83 senesinde orada vefat etmiştir. Ölümüne Sürûrî (بقادحقایدهرفقیقیقیرہانعامی) “*Bekâda Hak ide Rıfkî fakîre in’âmı* h.1197/m.1782-83” ifadesiyle tarih düşürmüştür. Tezkirede Rıfkî, çirkin görünüşlü, kara yağız, köse sakallı, tuhaf çehreli; çok zeki, hafızası güçlü, âlim, erdemli ve çok öfkeli olduğundan yaratılışı hicve yatkın bir kişi olarak tanıtılır. Ayrıca, beş cüz miktarı Divanı’nın varlığından, ta’lik yazıyı iyi yazdığı için sürekli Divanını yazmakla meşgul olduğundan söz edilir (Arif Hikmet: 30a; Erdem 2014: 81; İpekten vd.1988: 385).

Rıfkî’nin “*İbrahim Halîl*” redifli gazelinde; “*şeyhzâdem, seyyidüm, sultânım*” diyerek seslenişinden, ilim tahsili yapan, ayrılık özlemini çektiği; çevresindekilerin övgülerinden dolayı kendisiyle iftihar ettiği *İbrahim Halil* isimde bir oğlu olduğu sonucunu çıkarılabilir:

Ey cemâl-i âfet-i devrânım İbrahîm Halîl

Ey visâli derdüme dermânım İbrâhîm Halîl

Hâtırum şâd eyle lutf it bir sabâhü’l-hayrıla

Şeyhzâdem seyyidüm sultânım İbrâhîm Halîl
 Eyleyüb ilme heves ilm ehlin itdüñ şâdmân
 Âferîn ey bülbül-i hoş- hânum İbrâhîm Halîl
 Kanda gitsem medh iderler hep seni erbâb-ı ilm
 Bülbülün çok ey gül-i handânum İbrâhîm Halîl
 Hâtırın yap Rıfkî-i mahzûnuñuñ Ya'kûbveş
 Hüsnile ey Yûsuf-ı Ken'ânum İbrâhîm Halîl (Rıfkî: 103b)

Rıfkî, gezip gördüğü birçok yer için küçük birer şehrengiz sayılabilecek tanıtıcı şiirler yazmıştır. *Kahire, Konya, Kesdel², Kızıldağ³, Tekfur⁴* ve *İstanbul* onun değişik nazım şekilleri içerisinde tanıttığı mekânlar arasındadır. Ayrıca *Mısır, Irak, Bağdat, Adana, Tarsus* da onun Divanında geçen yer adlarındandır. Şuara tezkiresinde Rıfkî'nin Adana dışında Anadolu ve Mısır seyahatinden söz edilmekteydi. Divanındaki tanıttığı veya adını geçirdiği yer adları onun Mısır ve Anadolu'da bulunduğu yerlere işaret etmektedir. Divanından da anlaşıldığına göre Rıfkî, Mısır'da bulunmuştur. Kahire'yi konu eden şiirinden oraları pek sevmediği, hep dönme arzusu içerisinde olduğu anlaşılıyor:

Meyl ider Mısra o kim bî-dil ü bî-bâsıradur
 Nesi var meyl idecek mefsaka-i Kâhiredür
 Nefs-i Mısırîde hele semt-i vera' itme tama'
 Vâdî-i veyle hemân cümlesi bir dâ'iredür (Rıfkî: 85b)

Bir gazelinde de, Mısır gurbetinden şikâyet edip, kavuşma ümidiyle kendini teselliye çalışır:

Sâbir ol derd ü gam-ı gurbete dil-gîr olma
 Derd ü gam kesb-i kemâle sebab-i gayret olur
 Dime ben kâm alamam Mısrđan elbet giderüm
 Rıfkıyâ niyyeti bozma didigün elbet olur (Rıfkî: 98a)

² Kesdel: Konya'nın Kadınhanı ilçesinde bulunan orman alanı ve gölüyle Kesdel mesire yeridir.

³ Kızıldağ: Metinden tam anlaşılmasa da, Rıfkî'nin yaşadığı çevre göz önünde bulundurulursa, Adana'nın Karaisalı ilçesine bağlı Kızıldağ Yaylası olması kuvvetle muhtemeldir.

⁴ Tekfur: Bir tabiat tasvirinin yapıldığı manzumede mekanın adresine ait ip ucu bulunmamaktadır.

Edebî Kişiliği

Rıfkî'nın manzumeleri incelendiğinde Arapça ve Farsçayı şiir söyleyebilecek kadar iyi bildiği anlaşılmaktadır. Bazı mısraları Arapça olarak söylemiş, zaman zaman iktibas sanatına da başvurmuştur. Yedi gazeli Farsçadır. Ayrıca bu yazının konusu olan İstanbul için söylediği kasidenin son beş beyti Farsçadır. Bir gazeli fahriyedir:

Fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün, fâilün
Erbâb-ı sühan bâb-ı felek-şânuma gelsün
Mîr-i sühanem hizmet-i dîvânuma gelsün
Hussâd yeter ta'n ile inkârı unutsun
İnsâfa gelüb mekteb-i irfânuma gelsün
Bulsun güher-i maksadı bu kân-ı güherden
Sarrâf ise dîvân-ı güher-kânuma gelsün
Şimdi benem ol Rüstem-i meydân-ı belâgat
Bir hasm-ı kavî var ise meydânuma gelsün
Bir fahriye-i fâhire tarh eyledi Rıfkî
Söyleñ yine gûş itmege yârânuma gelsün (Rıfkî:105b)

Kendini şiirin Hayder-i Kerrâr'ı ilan edip, şairliği ile iftihar eder:

Bu gün meydân-ı şî'rüñ Hayder-i Kerrârıyam billâh
Siper bağlar zebânım tığına şimdi bir er yokdur (Rıfkî: 98b)
Rıfkıyâ eş'ârımı ta'rife hâcet yok iken
Yine bu şî'r ile gör kim iftihâr itsem gerek (Rıfkî: 102b)
Rıfkî her mısra'-ı şî'rüñ bu zemîn-i nevde
Ney-şekerdür sanasın mülk-i Mısrda rûyân (Rıfkî: 105a)

Kendini şairlikte Bakî'ye benzetir ve *Fitnat*'a nazire söylediğini belirtir:

Kibâr-ı asırmuz kıymet-şinâs olmayıcak Rıfkî
Bilinmez kadrımız ger Bâki-i devr-i zamân olsak (Rıfkî: 102b)
Şimdi bâğ-ı nazma Rıfkî Bâkiveş revnak virür
Bâğ-ı nazmuñ revnakı hamd it ki bâkîdür yine (Rıfkî: 107b)

Olsa nazîre-gû nola Rıfkî de kem degül

Fitnat egerçi nazmda şimdi ferîdedür (Rıfkî: 107b)

Ârif Hikmet Tezkiresinde yaratılışının hicve yatkın olduğu söyleniyordu. Hicve yatkınlığını gösteren beyitleri vardır:

Hissetinden nicenüñ ceybine varmazken eli

Sanasın kibr ü vakâr ile vezîr-i a'zam

Dem-i fırsatda gedâ şîre tekebbürlük ider

Bizi dervîş görüb süflî kibirlense ne gam

Şap ile sükkeri fark itmez iken cümleden

Ba'z ednâ göresin kibr ider üstâdına hem

Sanâ bir nâ-kes eger kibr ü vakâr eyler ise

Kibre bir nokta ziyâd eyleyüb it dübrine zam(Rıfkî: 104b)

Hikemî beyitleri vardır:

Kavâf olma çalış gavnâs-ı bahr-i ilm ü irfân ol

Vücûduñ gevher-i kân-ı ma'ârif eyle hislenme

Gelince hâneñe ahbâba bezl it varuñı merd ol

Hazer kıl hisset itme çeşm-i a'mâveş nekeslenme

Kabâ-yı şâhid-i hüsn-i hakîkat şî'ri üstâduñ

Cevâbın söylemek haddüñ degil Rıfkî heveslenme (Rıfkî: 107b)

Lirik beyitleri de vardır:

Dil-i ser-geşte varmış kûy-ı dil-berde mekân tutmuş

Kebûter var kim bâm-ı Haremde âşiyân tutmuş

Baña bûs-ı lebüñ ihsân idince reşk ü gayzından

Rakîbüñ reng-i rûyin seyr idüb sandum ki kan tutmuş

Görüb müjgân u ebrû birle çeşm-i mestüñi sandum

Ki Rüstemdür elinde ceng içün tîr ü kemân tutmuş

Görüb zîr-i fesinde kâkülidür sanma cânânuñ

Çıkub serv üzre bir mâr-ı siyehdür âşiyân tutmuş (Rıfkî: 100b)

Bir gazeli na'ttır:

Mefûlü, mefâilü, mefâilü feûlün

Ey nâm-ı şerîfünle olub hatm-i resâ'il

Gülzâr-ı nübüvvetde hamûş oldı anâdil

Ümmî iken olduñ çü ebü'l-fazl-i kemâl

Hakkıyyetüñ isbâta bu akvâ-yı delâ'il

İtdüñ siper-i reyb-i anîdânı dü-pâre

Şakku'l-kamer itdükde be-ser-seyf-i enâmil

Mâlik oluram saltanat-ı dehre olaydum

Bir kerre tavâfı harem-i pâküñe nâ'il

Redd eyleme Rıfkî kuluñı eyle şefâ'at

Sâbit çü hadîsüñde ki red olmaya sâ'il

Bu na't-ı hakîrânemi it lutfa vesîle

Olmaz keremüñ gerçi ki muhtâc-ı vesâ'il (Rıfkî:103b)

Divanı

Rıfkî Divanı ya da Divana ait bazı şiirlerin istinsahı olabilecek nüsha, Balıkesir Mutasarrıf Ömer Âlî Bey Yazma Eser Kütüphanesi 394 demirbaş numarasında kayıtlı *Mecmua-i Eşâr*'ın 84b-110b varakları arasında ta'lik hattıyla yazılmıştır. Mecmua, 205x140-135x70 boyutlarında, sırtı siyah bez, siyah ebrûli mukavva cilttir. Mecmuada farklı özelliklerde kâğıtlar kullanılmıştır. Mecmua içerisinde, biri hurufâta dair, diğeri *Usûl-i Eşâr-ı Arabî* başlıklı iki nesir risale; Nabî'nin *Hayriyyesi*; *Rıfkî*, *Meylî Mehmed*, *Rahmî*, *Hüznî*, *Edîb*, *Fehîm*, *Fitnat*, *Niyâzî*, *Feyzî*, *Mehmed Raşid*'e ait şiirler, bir takvim ve en sonda da bir manzum sözlük vardır. Eldeki Rıfkî Divanı'nda, 8 kaside, 21 tarih, 3 murabba', 1 muhammes, 1 müseddes, 81 gazel (7'si Farsça), 2 mesnevi vardır. Kasideler, Yahyâ Efendi (âlim, şair, Mısır Sultanı'nın arkadaşı), Muhammed bin Ebû-Zeheb, Tarsusî Osman Eferndi (ilim ve irfan sahibi), Ahmed Efendi (âlim) ve Medrese-i Ahmed içindir. Divân-ı Hümâyûnun Çavuş Başı için yazılan kaside İstanbul Şehrengizi, bir kaside de Kesdel Şehrengizi niteliğindedir. Tarihlerle gelince: Âlim ve şâir *Yahyâ*'nın müderris olmasına H. 1188, âlim ve şâir *Yahyâ Efendi*'nin müderris olmasına H. 1188, bir *Medresenin yapılıp Yahyâ Efendi*'nin atanmasına 1188, âlim ve müderris *Hüseyn* isminde bir şahsiyetin medrese yaptırmasına H. 1188, ârif, şâir, nâsir *Meylî Efendi*'nin *Köşk* yaptırmasına H. 1178, *Ali* isminde bir şahsiyetin *misafirhane* yaptırmasına H.1174, *Râsîh'in oğlu Mustafa*'nın doğumuna H.1183, âlim, müderris *Rüstem* isminde bir

şahsiyetin *Kızıldağ* içinde bir *eyvan* yaptırmasına H.1179, ilim tahsili için bir *mekânın* yapılmasına H. 1175, *Cebel-i Surh*'ta (Kızıldağ'da) bir *dershane* yapılıp, *Ahmed Efendi*'nin âlim olmasına?, *Seyyid Ömer*'in *dershane* yaptırmasına ?, *Çulhazâde*'nin Emin ve Salih adlı ikizlerinin doğumuna ?, *Ömer Efendi*'nin yaptırdığı *çeşmeye* H. 1195, *Dülgerzâde Molla Ali*'nin vefatına H. 1184, *Şeyh Efendi*'nin *Dershanesi*'nin tamirine H. 1181, bir *Camî*'nin yapımına H 1188, Hacı Ali'nin hücrelerini tamir ettirmesine H.1181, *Râsîh*'in oğlu *Mustafa*'nın doğumuna ikinci tarih H. 1183, *Yahyâ Efendi*'nin müderris olmasına H. 1183, bir *medrese* yapımına H. 1180, bir *medrese* yapımına ikinci tarih H.1180.

Şehrengiz Türü ve Rıfkî'nin İstanbul Şehrengizleri

Edebî bir tür olarak şehrengizler genellikle, "*Bir şehrin tabii güzelliklerini ve güzellerini tanıtmak amacıyla yazılan manzum eserler*" şeklinde tanımlanmıştır (Akkuş, 1998: 117-121; Pakalın, 1993: 326; Pala, 1995: 463; Üzgör, 1983: 227). Şekil ve içerik olarak farklılıkları varsa da, çoğunlukla bir şehri veya şehirle beraber güzellerini tanıtan eserlerdir. Fars edebiyatındaki benzerleri de *şehr-engiz* veya, *şehr-âşûb*, *âlem-âşûb*, *cihân-âşûb*, *dehr-âşûb*, *felek-âşûb*, *karnâme*, *lâlezâr*, *mecma'u'l-esnâf*, *senâyi'ü'l-bedâyi* gibi adlarla da anılırlar (TDEA 1998:117). Şehrengizlere dikkatle bakıldığında, şehirde çok tanınan, sevilip sayılan, çoğu da o şehrin yönetici ve esnafından olan kişiler tanıtılmıştır. Bunlar divan şiirinin klasik sanat anlayışına uygun olarak, sevilmesi gereken bir kişide bulunabilecek fiziksel ve ruhsal özellikler çerçevesinde vasıflandırılmışlardır. Bu söyleyişlerde, şehre hayat veren, şehri şehir yapan, güzelleştiren, geliştiren, kalkındıran güzel insanlara duyulan muhabbet duygularının samimi ifadeleri görülebilir. Bu sebepten şehrengizler için; "*Bir şehirden ve o şehri meydana getiren, geliştiren, güzelleştiren, kalkındıran güzel insanlardan bahseden eserlerdir.*" demek daha doğru bir tanımlama olabilir. Bazı şehrengizlerde, şahıslardan hiç söz edilmeksizin, yalnızca şehrin tabiat güzelliklerinden söz edilmiştir. Lâmiî Çelebi ve Nâzik'in Bursa Şehrengizleri gibi (Gülhan 2017: 339-357). Rıfkî'nin şehrengizlerinde de İstanbul'un yalnızca tabii güzellikleri konu edilmiştir.

Mesihî ve Zâtî'nin Edirne Şehrengizleri, bu türün Türk edebiyatındaki ilk örnekleri kabul edilmiştir. Agâh Sırrı Levend, Türk edebiyatında 36'sını bizzat görerek, diğerlerini de kaynaklardan öğrenerek, *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul* adlı eserinde 46 şehrengiz tespit etmiştir (Levend 1957: 17).Yeni tespitlerle sayı artmaya devam etmektedir. Yunus Kaplan, 2015 yılına ait bir çalışmasında sayıyı 84 olarak verir (Kaplan 2015: 71). Şehrengizler hakkında daha geniş bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: (Abdulkadiroğlu 1988: 129-167; Gülhan 2012: 571-518; Tıgılı 2007: 763-770; Akkuş 2005: 2005-2018; Öztekin 1997: 65-69; Gazali 1946: 11-16; Mermer 2000: 279-288; İsen ve Burmaoğlu 1987: 57-105; Tezcan 2001: 161-194; Gökyay 1939: 52-55; Yurtsever 1987; Akkuş 1987; Akkuş 1993: 81-85; Tuğcu 2007; Karacasu 2007.).

İstanbul, hakkında en fazla şehrengiz yazılan bir şehirdir. Agah Sırrı Levend, İstanbul'u konu edinen 16 şehrengizi tanıtır (Levend 1957: 67). Rıfkî'nin Şehrengizlerinin biri kaside, biri de gazel nazım şeklindedir. Şiirlerde şehrengiz başlığı yoktur. Şehrengizler'de şehrin yalnızca tabii güzellikleri konu edilmiştir. Bu şiirlerin şehrengiz olup olmadığı tartışılabilirse de, türe "*şehirleri konu edinen eserler*" noktasından bakacak olursak,

şehrengiz kabul edilebilir. Kendisi de Bursa için şehrengiz yazmış olan Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şu'arâ'sında "Ğaramî"yi tanıtırken "Karaferye hakkında şehrengizi vardır. Yaylak vasfında dimiştir." diyerek yaylaları tanıtan şiirleri bile şehrengiz olarak adlandırmıştır (Kılıç 2010:1628). İsmail Hakkı Aksoyak da "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Gelibolulu Şehrengizi" başlıklı makalesinde bazı şairlere ait, redifleri şehir ve semt adlarını taşıyan ya da konusu şehir olan birçok kaside ve gazeli örnek olarak hatırlattıktan sonra "İşte böyle kaside ve gazeller ister şehri övsün, ister yersin mesnevi tipiyle yazılmamasına ve şehrengiz adını taşımamasına rağmen, konu itibarıyla şehrengizlerin içinde değerlendirilebilir." der. Hatta daha sonra "Günümüzde de şehirlerin güzelliklerini anlatan mensur ve manzum pek çok eser kaleme alınmıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Beş Şehr'i, Ahmet Turan Alkan'ın Altıncı Şehr'i, Enis Batur'un İstanbul Şehrengizi ve Mustafa Armağan'ın Şehir Asla Unutmaz'ı şehrengiz nevinin günümüze kadar gelen örnekleri sayılabilir. Hangi dönemde yaşarlarsa yaşasınlar sanatkarları şehrengiz yazmaya sevk eden doğdukları, yaşadıkları gezip gördükleri bazen de görmedikleri şehirlere, beldelere olan bağlılık ve sevgileri olmalıdır." diyerek bir bakıma, şehri konu edinen her edebî metnin şehrengiz türü içerisinde değerlendirilmesi gerektiği görüşünü ileri sürer (Aksoyak 2016: 515-517). Rıdvan Canım da *Divan Edebiyatında Türler* adlı eserinde şehrengiz türünü tanıtırken, tür hakkındaki değişik tanımlamalara yer verdikten sonra türü içerik yönünden dörde ayırır ve ikinci sırada "Bir şehrin güzelliklerini konu edinen şehrengizler (Lâmiî, Dürrî ve Nazik Abdullah'ın eserleri bu tür şehrengizlere örnek gösterilebilir.)" (Canım 2010: 294). diyerek, o da yalnızca şehrin güzelliklerini konu edinen eserleri şehrengiz türü içerisinde değerlendirmiştir. Birçok şehrengiz metni yayımlanmış, şehrengiz türü üzerine birçok tanımlama yapılmaya çalışılmış, ancak şehrengizlerin şekil ve içerik özelliklerinin tam ortak bir çerçevesi çıkarılamamıştır. Baharı konu eden şiirlere *bahariye*, kışı konu edenlere *şitâiye*, atı konu edenlere *rahşiye* denilebiliyorsa; bir şehri veya mekânı konu edinen şiirlere de şehriye yerine, *şehrengiz* denilmesi bizce de yanlış sayılmamalıdır. Bu sebepten, Rıfkî'nin İstanbul'u konu edinen kaside ve gazeli şehrengiz olarak kabul edilmiştir. Rıfkî'nin yukarıda hatırlatılan *Kahire, Konya, Kesdel, Kızıldağ, Tekfur* gibi mekanlara ait şehrengiz niteliğindeki diğer şiirlerini de en kısa zamanda edebiyat ve bilim çevreleriyle paylaşabilmeyi umuyoruz.

İstanbul'u Konu Edinen Kaside ve Gazeli'nin İçeriği

Rıfkî'nin, *fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbıyla yazılmış olan 15 beyitlik kasidesi, ismini söylemediği *Divân-ı Hümayûnun çavuş başına* hitaben, ondan İstanbul'da ilim tahsili için gerekli yardımı alabilmek amacıyla söylenmiştir. Kasidenin sekiz beyitlik nesip ve girizgâhında İstanbul tasviri yapılmaktadır. Bu bölüm küçük bir *İstanbul Şehrengizi* sayılabilir. "Merhabâ ey şehr-i İstanbûl-i sultânü'l-bilâd / Merhabâ ey âb-ı rûy-ı Rûm yenbû'u'l-murâd" matla' beyti örneğinde olduğu gibi, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'indeki (Vesiletü'n-Necât) "Merhaba" faslına benzer bir üslupla yazılmıştır.

Rıfkî'ye göre İstanbul, şehirlerin sultanı, Anadolu'nun yüzüsu, bütün arzuları dindirecek bir pınar gibidir. İlim ve irfanın yankı bulduğu, hak yolunda yürüyenlerin gönüllerine feyiz bağışlayan bir yerdir. Onun güzelliğine İrem bağları bile imrenir. Sağlam yapıları, Hz. Yusuf zamanının yedi kurak yılından kalma bir ibret abidesi gibi

durmaktadır. Anadolu'da kurulmuş ülkelerinin hükümdarlarına başkentlik etmiştir. İhtiyaç sahiplerinin yöneldiği kible gibidir; doğruluk ve adaletin yetiştirdiği kaynaklar ondadır. Ona kavuşma arzusu kalplere ateşler salar. Onun zarif güzelliğinin seyredilmesi, insanlara mutluluk verir, ömre ömür katar. Rıfkî'nin canı ve gönlü onun aşkıyla, rüzgâr gibi yerinde duramaz olmuş ve güzel yüzünü görme azmine kapılmıştır. O Anadolu halkının sevgilisi, gönül ehli âşıklar için bütün dünyadan daha kutsaldır. Rıfkî, eğer hayatını idame ettirebilecek kadar bir rızka sahip olabilse, İstanbul'da aylarca, yıllarca ilim tahsil etmeyi istemektedir. Rıfkî, ismini söylemediği Divân-ı Hümâyûnun Çavuş Başına, ömrünün ve devletinin Hızır ve İsa gibi mahşere kadar sürmesi dileğinde bulunup; kendisine tahsil yaparken barınabileceği bir kulübe vererek muradına kavuşturmasını istemektedir.

Rıfkî, kasidenin methiye ve duâ bölümü olan beş beytini Farsça olarak söylemiş, tahsil için yardımını istediği Düvân-ı Hümâyûnun çavuş başı için övgülerde ve iyi dileklerde bulunmuştur. Allah'ın kendisine kıyamet gününe kadar, doğru yolu gösterenler arasında üstün bir derece vereceğini söylemiştir. Onu din ve devlet işlerine tayin edilen muteber kişi, narin ve uzun boyunu Divan için bir sütun olarak görmüştür. Onun ihtişamı, Divan'ın başında şahlığa layıktır. Bu makamda baki kalırsa, Keykubat sipahileri bile ona itaat edecektir. Dünyayı koruyan devletinin düzeniyle izzet ve üstünlüğünün devam etmesini diler. Ona ulaşamama sıkıntısı Rıfkî'nin bütün gücünü ve sabrını tüketmiştir. Tek dayanağı, onun lütuf ve ihsanına kavuşabilmesidir.

Rıfkî, sekiz beyitlik *mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün* kalıbıyla yazılmış bir gazelinde de yine İstanbul tasvirleri ve övgüleri yapmaktadır. Rıfkî'nin gazelinde dile getirdiğine göre İstanbul, nazlı güzellerinin nazınınâşıklarve bütün evren tarafından çekilmeye lâyık olduğu bir şehirdir. İstanbul'un ay yüzlü güzellerinde öyle bir sır vardır ki, onlara bakanlar, incelikleri görebilen irfan sahibi kişiler olurlar. Eğer şairler şiirlerinin güzel olmasını istiyorlarsa, şiirlerinde İstanbul'un güzellerinin övgüsünü yapmalıdır. Allah, İstanbul'un saçları misk gibi kokan güzellerini övenlere, gönülleri kendine bağlayan güzel şiirler söyleme yeteneği nasip eder. Rıfkî da, Allah ona ulaşım görebilmeyi nasip ederse; deniz gibi, İstanbul'un eteğine yüz sürmeyi hayal etmektedir. O, tevazu gösterip kendini, İstanbul'a layık taze şeyler söyleyemeyecek birisi olarak gösterse de, esasen onu ne kadar çok istediğini gösterebilmeyi arzu etmektedir. Gazelini İstanbul'a yazılmış bir özlem mektubu olarak niteleyip, İstanbul'un dostlar meclisine ulaşım, destur da alabilirse, gönlündeki İstanbul aşkını bire bir anlatmasını beklemektedir. Artık kenarın, yani taşranın kötü kalplilerinden usanmış, İstanbul'un irfan sofralarından nasiplenmek istemektedir.

SONUÇ

Bu çalışma ile, ne yaşadığı 18. yüzyılda ne de sonraki zamanlarda pek tanınma fırsatı bulamamış olan, yalnızca bir şura tezkiresinde hakkında kısa bilgi bulunabilen; tezkiredeki bilgilerden ve kendi şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla iyi bir öğrenim gördüğü, Arapça ve Farsçayı şiir söyleyebilecek kadar öğrenmiş olduğu anlaşılan; lirik, hikemî ve ironik şiirleri yanında gezip gördüğü yerler hakkında şehrengiz niteliğinde tanıtıcı şiirler yazmış olan Rifkî, biraz daha yakından tanıtılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bir şehri veya mekanı konu edinen edebî metinlerin şehrengiz türü içerisinde kabul edilebileceği anlayışından hareketle, Rifkî'nin İstanbul'u konu edinen bir kaside ve gazelide İstanbul şehrengizi olarak değerlendirilerek, bilinen İstanbul şehrengizlerine bir yenisini daha eklenmeye çalışılmıştır.

Metinler

Kaside

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

1. *Merhabâ ey şehri-i İstanbûl-i sultânü'l-bilâd*
Merhabâ ey âb-ı rûy-ı Rûm yenbû'u'l-murâd
2. *Merhabâ ey cilvegâh-ı ilm ü irfân merhabâ*
Merhabâ ey feyz-bahşâ-yı dil-i ehl-i reşâd
3. *Merhabâ ey tarz-ı hûbuñ ğıpta-fermâ-yı İrem*
Her binâ-yı üstüvâruñ ibret-i seb'ün şidâd
4. *Merhabâ ey tahtgâh-ı şehryâr-ı mülk-i Rûm*
Kible-i erbâb-ı hâcet bahr ü kân-ı adl ü dâd
5. *Merhabâ ey iştiyâkuñ âteş-endâz-ı kulûb*
Seyr-i hüsn-i âbdâruñ hâlet-efzâ-yı nihâd
6. *Merhabâ ey cân u dil şevkuñla bî-ârâm olub*
Eyledüm azm-i temâşâ-yı cemâlün hem-çü bâd
7. *Sensin ey mahbûb-ı Rûmî ehl-i dil âşıklara*
Cümle-i âlemden ancak mîm ü kaf u dâl ü sâd
8. *Maksadum kesb-i maârif sende niçe mâh u sâl*
Ger kefâf-ı nefs mikdâr el virürse rızık u zâd
9. *Ey ser-i serheng-i dîvân-ı hümâyûn tâ-be-haşr*
Hızr u İsvâr ömr ü devletün efzûn bâd
10. *Dâiye tahsîl için bir külbe himmet eyleyüb*
Kıl inâyet eyle Rıfkî nâ-murâdı bâ-murâd
11. *Hem-çünînet rütbe-i âlî dehed Rabbü'l-İbâd*
Der-sufûf-ı çâvuşân-ı mecma'-ı rûz-ı me'âd⁵

⁵Yüce Allah sana kıyamet günü doğru meclisindeki çavuş saflarında üstün bir derece bahşedecektir.

12. *Ey umûr-ı dîn ü devlet-râ mu'ayyen mu'temed*
Kadd-i bâlâ-yı latîfet hest dîvân-râ imâd⁶
13. *Tû bedîn haşmet ki ser-dîvân-ı şâhî mî-sezed*
Ger be-pâyet ser-nihed ser-çâvuşân-ı Key-kubâd⁷
14. *Be-intizâm-ı devlet-i âlem-penâh-ı pâdişâh*
Nazm-ı izz ü rif'atet bâşed hemîşe müstezâd⁸
15. *Haste Rıfkî-râ mihen bî-tâb u tâkat kerde-est*
Mî-koned ber-mesned-i lutf u atâyet istinâd⁹ (Rıfkî: 86a)

Gazel*Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün*

1. *Tayansun âşıkânı nâz-ı hûbân-ı Sitanbula*
Felekler nâz-keşdür nâzenînân-ı Sitanbula
2. *Ne sırdur hurde-bîn ü mazhar-ı irfân olur ekser*
Nazar-endâz olanlar mâh-rûyân-ı Sitanbula
3. *Eger revnak-pezîr olsun metâ'-ı şî'rimüz dirseñ*
Ser-âgâz it var ey dil medh-i hûbân-ı Sitanbula
4. *Müselsel şî'r-i dil-bend ü latîf ihsân ider Yezdân*
Medîh-i turrehâ-yı müşk-bûyân-ı Sitanbula
5. *Temâşâsın Hudâ takdîr iderse öyle müştâkam*
Ki deryâveş olam rû-mâl dâmân-ı Sitanbula
6. *Ğaraz arz-ı hevesdür yohsa bu güftâr-ı fersûdem*
Nazîr olmak ne mümkün tâze-gûyân-ı Sitanbula
7. *Yek-â-yek arza kıl şevk-i dil-i pür-sûzum ey nâme*

⁶Ey din ve devlet işlerine tayin edilen ey muteber kişi! Senin o narin uzun kametin divan için bir sütundur/direktir.

⁷Sen be görkemle padişahın divancı başı olsan yakışır. Eğer makamın baki kalırsa Keykubad sipahileri sana itaat edeceklerdir.

⁸Padişahın dünyayı koruyan devletinin düzeniyle senin izzet ve üstünlüğünün düzeni her zaman artsin.

⁹Mihnet, Hasta Rıfkî'nın tâkatını ve sabrını tüketmiştir. Senin lütuf ve ihsan yastığına dayanır.

(Farsça beyitlerin Türkçeye çevirisindeki yardımları sebebiyle Yrd. Doç. Dr. Sadettin Eğri'ye teşekkürlerimi arz ederim.)

Varub ruhsat bulursañ bezm-i yârân-ı Sitanbula

8. *Kenâruñ bed-dilânından yeter sîr olduñ ey Rıfkî*

Birez var rîze-çîn ol hân-ı irfân-ı Sitanbula (Rıfkî: 108a)

KAYNAKÇA

- Abdulkadiroğlu, Abdülkerim (1988). "Şehrengizler Üzerine Düşünceler ve Belîğ'in Bursa Şehrengizi". *Türk Kültürü Araştırmaları (Prof. Dr. Şerif Baştaş'a Armağan)*. s. 129-167.
- Akkuş, Metin (1987). *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Bursa Şehrengizleri*. Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.(Danışman Doç. Dr. Haluk İpekten). III+207 s.
- Akkuş, Metin (1993). "Türk Edebiyatında Bursa Şehrengizleri I, İshak Çelebi'nin Bursa Şehrengizi". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. c. 1, s. 81-85.
- Akkuş, Metin (2005). "Bursa Şehrengizlerinde Toplumsal Çevre ve Yaşam". *Uludağ Üniversitesi II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Kültür Sanat Kurulu Yayınları, s. 205-218.
- Aksoyak, İ. Hakkı (2016). *14. yy.'dan 19. yy.a Anadolu ve Rumeli'de Yazılmış Türkçe Edebî Metinler Üzerine Söylenmemiş Sözler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Arif Hikmet. "Tezkire-i Şuarâ". Millet Kütüphanesi Ali Emiri Efendi Bölümü. nr. 789.
- Canım, Rıdvan (2010). *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Erdem, Sadık (hızl) (2014). *Arif Hikmet Tezkire-i Şuarâ İnceleme Çeviriyazı İndeksli Tıpkıbasım*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Gazali, Saltık (1946). "Şehrengiz-i Bursa". *Uludağ*. sy. 79 Eylül-Ekim. s. 11-16.
- Gökyay, Orhan Şaik (1939), "Bursa Şehrengizi", *Yücel* (I. Seri), sy. 50 Nisan, s. 52-55.
- Gülhan, Abdülkerim (2012). "Şehrengiz Türü ve Ravzî'nin Edincik Şehrengizleri". *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/2 Spring. Ankara/Turkey: p. 515-545.
- Gülhan, Abdülkerim (2017). "Abdullah Nâzik'in Bursa Şehrengizleri", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. c. 18, s. 33. Bursa: sy. 339-357.
- İKYTEK (1959). *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yama Divanlar Katalogu* 2. 473. İstanbul: Maarif Matbaası.
- İpekten, Haluk, M. İsen, R. Toparlı, N. Okçu, T. Karabey (1988). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İsen, Mustafa, H. Burmaoğlu (1987). "Bursa Şehrengizi (Lamiî Çelebi)". *Marmara Üniversitesi, Türklük Araştırmaları Dergisi*. sy.3, s. 57-105.
- Kaplan, Yunus (2015). "Şehrî ve Halep Şehrengizi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. sy. 14, İstanbul: s. 67-92.

Karacasu, Barış (2007). "Türk Edebiyatında Şehr-engizler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 5, sy.10, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları,s. 259-313.

Kılıç, Filiz (hızl) (2010). *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ İnceleme Metin*, İstanbul: Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Levend, Agâh Sırrı (1957). *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul*, İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları.

Rıfkî. "Mecmua-i Eşâr, RıfkîDivanı" Mutasarrıf Ömer Âlî Bey Yazma Eser Kütüphanesi, no. 394,84b-110b.

Mermer, Ahmet (2000). "Bursa Şehrengizleri Üzerine Bir Karşılaştırma", *Harvard Üniversitesi Türklük Bilgisi Araştırmaları*Agâh Sırrı Levend Hâtıra Sayısı, c. 24/III, s. 279-288.

Öztekin, Dilek (1997). "Şehrengizler ve Bursa", *Bursa'da Bir Başka Zaman Edebiyatçılar Derneği ve Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı II. Bursa Edebiyat Günleri*, Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, s. 65-69.

Pakalın, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.III, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Pala, İskender (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, C.I-I, Ankara: Akçağ Yayınları.

TDEA (1998). "Şehrengiz". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. İstanbul, C. 8, s. 117: Dergah Yayınları.

Tezcan, Nuran (2001). "Güzele Bir Şehrengizden Bakış", *Türkoloji Dergisi*, nr. XI, c. I, s. 161-194.

Tıgılı, Fatih (2007). "Klasik Türk Edebiyatında Şehrengiz Çalışmaları Hakkında Bibliyografya Denemesi", *Turkish Studies*, vol. 2/4, s. 763-770.

Tuğcu, Emine (2007). *Şehrengizler ve Âyine-i Hubân-ı Bursa: Bursa Şehrengizlerinde Güzeller*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Master Tezi (Danışman Yrd. Doç. Dr. Nuran Tezcan), VI+156 s.).

Üzgör, Tahir (1983). *Edebiyat Bilgileri*, İstanbul:Veli Yayınları.

Yurtsever, M. Murat (1984). *Lâmîî Çelebi, Şehrengiz-i Bursa, İnceleme-Metin*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi (Danışman Doç. Dr. Mustafa Kara), 220 s.

